

Etno Centar GEGULA
Center for the successful development of family agriculture and tourism
К р а л ј е в о
Российская академия естественных наук, Балканский научный центр
Б е л г р а д
Faculty of Management, Sremski Karlovci

6th International Scientific Conference
Agribusiness MAK-2019
"EUROPEAN ROAD TO SUCCESS"

6. MEĐUNARODNA NAUČNA AGROBIZNIS
KONFERENCIJA –MAK 2019

PROCEEDINGS

Editor:

Milan Jovičić

Kopaonik, Serbia
25. - 27. January 2019.

EDICIJA EVROPSKI PUT

Publisher

Etno centar GEGULA - Center for the successful development of family agriculture and tourism
K r a l j e v o

Russian Academy of Natural Sciences Balkan Scientific Center Beldgard

Faculty of Management, Sremski Karlovci

In cooperation:

City of Kraljevo

For publisher

Milan Jovičić, Marija Jovičić

Editor

Milan Jovičić, graduated manager

Issue editor

Prof.dr Svetlana Stevović

Technical editor

Dimitrije Milić

Reviewers

Prof PhD Goran Kvirgić, Faculty of Management, Sremski Karlovci, Serbia
Academician Prof PhD Mitar Lutovac, Balkan Scientific Center of the Russian Academy of Natural Sciences,
Belgrade, Serbia

Prof, PhD Anka Vojvodić, Sanitary Medical School of Applied Sciences "Visan", Belgrade, Serbia
Academician Prof, PhD Slavko Karavidić, Academy of Business Education IBC from Vienna, Austria
Academician Prof, PhD Rade Biočanin, International University Travnik (IUT), Travnik, Bosnia and
Herzegovina

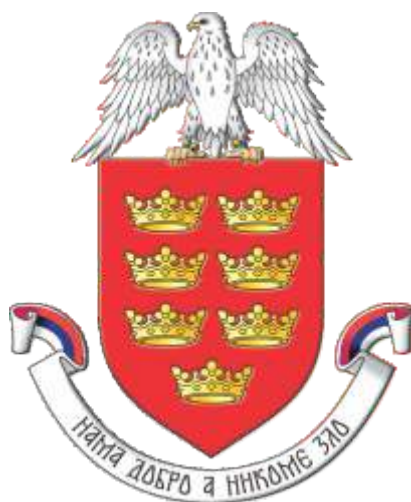
Assist. Prof PhD Saša Stepanov, MEF Faculty of Applied Management, Economy and Finance, Belgrade,
Serbia

Circulation

50 exemplars

Printed by

Kvark, Kraljevo

Počasni odbor:

BRANISLAV NEDIMOVIĆ, ministar u Vladi Republike Srbije, **(Srbija)**

STEVO MIRJANIĆ, Ministar u vladi Republika Srpska, **(BiH)**

ALEN ŠERANIĆ, Ministar u vladi Republike Srpske, **(BiH)**

ALEKSEY ANDREEV, Rektor državne poljoprivredne akademije, Perm, **(Rusija)**

GORAN KVRGIĆ, dekan Fakulteta za menadžment, Sremski Karlovci, **(Srbija)**

PAVLE RADULOVIĆ, ministar u Vladi Republike Crne Gore, **(Crna Gora)**

MARKO ČADEŽ, predsednik Privredne komore Srbije, Beograd **(Srbija)**

BRUNO BOJIĆ, predsednik Vanjskotrgovinske komore BiH, Sarajevo, **(BiH)**

TANJA SIMEUNOVIĆ-JAKŠIĆ, C.R.E.A.M SRBIJA, Novi Sad **(Srbija)**

ČEDOMIR JANJIĆ, gradonačelnik grada Zrenjanin, **(Srbija)**

NENAD BESEROVAC, predsednik opštine Bogatić, **(Srbija)**

NIKOLA LONČAR, predsednik Tesla naučne fondacije, NYC, **(SAD)**

PREDRAG TERZIĆ, gradonačelnik grada Kraljeva, Kraljevo, **(Srbija)**

BOBAN ĐUROVIĆ, predsednik opštine Vrnjačka Banja, Vrnjačka Banja, **(Srbija)**

ALEKSANDAR ĆIRIĆ, predsednik opštine Trstenik, Trstenik, **(Srbija)**

MAHMUD AL DAGISTANI, Kinološki savez Republike Srbije, Beograd, **(Srbija)**

DIJANA KATICA, predsednica Hrvatske udruge za turizam i ruralni razvoj, Zagreb, **(Hrvatska)**

ZORAN MILINKOVIĆ, Stema Balkan Consulting, Pariz, **(Francuska)**

MILOJE POPOVIĆ KAVAJA, Udruženje evropskih novinara Srbije, Beograd, **(Srbija)**

NIKOLA AVRAM, MK Resort, Beograd, **(Srbija)**

Organizacioni odbor:

Akademik prof. Dr Mitar Lutovac, predsednik, Tivat, **(Crna Gora)**

Marija Jovičić, zamenik predsednika, Kraljevo, **(Srbija)**

Akademik prof. Dr Mirsad Nuković, član, Novi Pazar, **(Srbija)**

Dr Milutin Matić, član, Kragujevac, **(Srbija)**

Dr Stevan Petković, član, Banja Luka, **(Republika Srpska)**

Mr Žarko Nestorović, član, Kladovo, **(Srbija)**

Dipl. ing Stojan Srbinoski, član, Skoplje, **(Makedonija)**

Zoran Jelenković, član, Raška, **(Srbija)**

Željko Sremčević, član, Beograd, **(Srbija)**

Jasmina Marić, član, Gornji Milanovac, **(Srbija)**

Elizabeta Berček, član, Novi Sad, **(Srbija)**

Miša Ćirić, član, Beograd, **(Srbija)**

Ivan Trifunović, član, Vrnjačka Banja, **(Srbija)**

Bojan Katanić, član, Kragujevac, **(Srbija)**

Vladan Popadić, član, Bogatić, **(Srbija)**

Radenko Cvetić, član, Raška, **(Srbija)**

Zlatko Milenković, član, Brus, **(Srbija)**

Svetlana Kovačević, član, Beograd, **(Srbija)**

Mihailo Berček, član, Novi Sad, **(Srbija)**

Naučni komitet:

Prof. dr Svetlana Stevović, predsednik, Beograd, **(Srbija)**

Doc. dr Saša Stepanov, član i sekretar, Beograd, **(Srbija)**

Akademik prof. dr Mitar Lutovac, zamenik predsednika, Tivat, **(Crna Gora)**

Akademik prof. dr Ibrahim Jusufrić, član, Travnik, **(Bosna i Hercegovina)**

Akademik prof. dr Dragoljub Đukić, član, Čačak, **(Srbija)**

Akademik prof. dr Slavko Karavidić, član, Beograd **(Srbija)**

Akademik prof. dr Rade Biočanin, član, Novi Pazar, **(Srbija)**

Prof. dr Stevo Mirjanić, član, Banja Luka, Republika Srpska, **(BiH)**

Prof. dr Alen Šeranić, član, Banja Luka, Republika Srpska, **(BiH)**

Prof. dr Goran Kvirgić, član, Novi Sad, **(Srbija)**

Prof. dr Todor Petković, član, Beograd, **(Srbija)**

Prof. dr Anka Vojvodić, član, Beograd, **(Srbija)**

Prof. dr Vesna Čilerdžić, član, Novi Sad, **(Srbija)**

Prof. dr Lukrecija Đeri, član, Novi Sad, **(Srbija)**

Prof. dr Zoran Jovanović, član, Beograd, **(Srbija)**

Prof. dr Slavko Vukša, član, Beograd, **(Srbija)**,

Prof. dr Kosa Golić, član, **(Italija)**

Prof. dr Zoran Ilić, član, Beograd, **(Srbija)**

Prof. dr Vesna Kosorić, član, **(Švajcarska)**

Prof. dr Đeri Lukrecija, član, **(Srbija)**

Prof. dr Predrag Dašić, član, Trstenik, **(Srbija)**

Prof. dr Dragan Bataveljić, član, Kragujevac, **(Srbija)**

Prof. dr Selim Šaćirović, član, Novi Pazar, **(Srbija)**

Prof. dr Gordana Gasmi, član, Beograd, **(Srbija)**

Dr Milan P Petrović, član, Zemun, **(Srbija)**

Dr Danica Mićanović, član, Beograd, **(Srbija)**

Dr Predrag Terzić, član, Kraljevo, **(Srbija)**

Dr Srećko Bačevac, član, Beograd, **(Srbija)**

Dr Olga V. Popov, član, **(Rusija)**

Mr Milorad Jeremić, član, Šabac, **(Srbija)**

Vojislav Al Dagistani, član, Beograd, **(Srbija)**

Adisa Tufo, dipl. oec, član, Sarajevo, **(BiH)**

Prof. dr Nikolay I. Bukhatoyarov, Rektor Državnog Poljoprivrednog Univerziteta iz Voronježa, **(Rusija)**

Prof. dr Sabahudin Bajramović, Poljoprivredno - prehrambeni fakultet, Univerzitet u Sarajevu, **(BiH)**

Prof. dr Sanja Radonjić, Biotehnički Fakultet, Univerzitet Crne Gore, **(Crna Gora)**

Prof. dr Penka Moneva, Institut za stočarstvo - Kostinbrod, **(Bugarska)**

Prof. dr Monica Paula Marin, Departman za stočarstvo, Univerzitet Poljoprivrednih nauka i veterinarske medicine, Bukurešt, **(Rumunija)**

Prof. dr. Sorin Mihai Cimpanu, Rektor Univerziteta poljoprivrednih nauka i veterine, Bukurešt, **(Rumunija)**

Prof. dr Francesco Tei, Direktor departmana za poljoprivredu, hranu i prirodne nauke, Univerzitet u Perudji, **(Italija)**

Prof. dr Liubov Bovnegra, Institut za industrijske tehnologije, dizajn i menadžment (ITDMI), Odeski nacionalni politehnički univerzitet (ONPU), Odesa, **(Ukrajina)**

Prof. dr Aleksandar I. Burja, akademik, Dneprodzerzhinsk State Universiti Universiti,
Dneprodzerzhinsk, **(Ukrajina)**

Dr Valerii V. Kuzin, Moskovski državni tehnološki univerzitet "STANKIN", Moskva, **(Rusija)**

Prof. dr Alekandru-Viorel Pele, dekan, Fakultet za menadžment i tehnološko inženjerstvo,
Univerzitet Oradea, Oradea, **(Rumunija)**

Prof. dr Jozef Peterka, dekan Fakulteta za nauku i tehnologiju materijala u Trnavi, Slovački
univerzitet za tehnologiju (STU), Trnava, **(Slovačka)**

Prof. dr Dan Savesku, Fakultet za dizajn proizvoda i životnu sredinu, Univerzitet Transilvania u
Brašovu, Brašov, **(Rumunija)**

Prof. dr Vladimir P. Sergienko, V.A. Institut za istraživanje polimera Belii metal (MPRI), Gomel,
(Belorusija)

Prof. dr Vladimir Tonkonogii, direktor, Institut za industrijske tehnologije, dizajn i menadžment
(ITDMI), Odessa Nacionalni politehnički univerzitet (ONPU), Odesa, **(Ukrajina)**

Prof. dr Nikolaos Vakevanidis, Institut za pedagoško i tehnološko obrazovanje, N. Heraklion Attikis,
(Grčka)

P R E D G O V O R

Slavni pisac Robert Seethaler u knjizi „Čitav jedan život“ je istako da od čoveka možeš otkupiti njegove sate, možeš mu ukrasti dane ili mu oteti čitav život. Ali ne možeš mu oduzeti ni jedan jedini trenutak. Razlika između sata, dana i života naspram jednog trenutka možda je u tome, što je moment egzistencije neizmerljiv, posebno kada je u pitanju igra sudbine i opstanak čoveka u uslovima ove oštre globalizacije, postmodernizma drastičnog zagađenja životne sredine. A ono što je neizmjerljivo (zdravlje, kvalitet života i životna sredina), ne može se ni prodati, ni kupiti, ni ukrasti.

Paradoksalno, ima trenutaka u životu kojih se najživlje sjećamo: ne pamtimo godine u kontinuitetu, ne možemo naknadno detaljno rekonstruirati ni jedan sat, dani se pretope u melasu, iz koje iskaču tek sekunde pamćenja kad su, uglavnom, emocije bile intenzivne. Pamtimo ono što nas je prijenulo iz života.

Prvi veliki talas globalizacije podudara se sa rađanjem modernog evropskog društva u XVI veku, periodu kada Evropa “gospodari” globalnom arenom, jer doživljava: teritorijalnu ekspanziju, ekomonsko-tehnološku i vojnu superiornost. Drugi talas nastaje u jeku industrijske revolucije oko 1850. godine i traje do Prvog svetskog rata. Od 1800. do danas međunarodna trgovina porasla je sa 3 na 33%.

Čovek, kao sastavni deo iskonske prirode, u početku je svoje potrebe zadovoljava direktno u prirodi. Kasnijim razvojem i sve većim porastom zahteva za prirodnim resursima “izdvaja” se iz te iskonske prirode, stvarajući društvo i društvene, odnosno društveno-ekonomske odnose. Tako se počinje razvijati situacija u kojoj, za korištenje prirodnih resursa, nije više bio dovoljan direktan odnos (proces) “čovek – iskonska priroda”. Neminovno se rađaju novi procesi na relaciji “ljudi – (ne)ljudi”, u kojima se definišu šire potrebe i želje u odnosu na iskonsku prirodu.

Ekonomske analize ukazuju da bi Srbija kao i susedi podizanjem prinosa na nivo proseka EU 28 mogla da utrostruči vrednost poljoprivredne proizvodnje i višestruko poveća izvoz. Za to su neophodne značajne strukturne promene i razvoj različitih modela udruživanja u agroprivredi, investicije u tehnološki razvoj i infrastrukturu poljoprivrede, prehrambenu i druge grane prerađivačke industrije, zasnovane na marketing konceptu koji je preduslov za poboljšanje konkurentnosti srpske agroprivrede. Potrebno je i investiranje u naučna istraživanja u ovoj oblasti.

Posebno će biti predstavljeni savremeni trendovi i standardi u oblasti poljoprivrede, ruralnog razvoja i turizma u EU kao i njihove implikacije na razvoj poljoprivrednog sektora, ruralnih područja i turizma u region i zemljama Zapadnog Balkana, koje imaju potencijal da tržištu ponude konkretan proizvod sa autentičnim iskustvom, utemeljenim na lokalno/regionalnom identitetu eko-turističke destinacije, zdrave hrane i kvalitetnog pića. Identifikacijom i iskorišćavanjem korporativnih prednosti, region se može pozicionirati kao unikatna turistička destinacija, što podrazumeva intezivniju saradnju turističkih privreda država i regiona. Renomirani predavači izneće najnovija znanja u ovoj multidisciplinarnoj privrednoj oblasti. Jedinstveni program kombinuje interaktivne prezentacije najsavremenijih

naučnih dostignuća u navedenim oblastima, panel diskusije i druge vidove interpersonalne razmene novih znanja, saznanja i praktičnih iskustava.

Dakle, nove dileme nema, treba napredovati ići u korak s vremenom, nalaziti nova naučna i praktična rešenja, holistički pristup i ideje u okviru unapređenja poljoprivrede, eko-bezbednosti i održivog razvoja, posebno ruralnih oblasti Zapadnog Balkana. Kroz naučno-stručne radove, koji su u Zborniku radova, uvodna predavanja, rad po sekcijama i dijalog svih zainteresovanih, misija su ove VI JEEP MEĐUNARODNE NAUČNE AGROBIZNIS KONFERENCIJE, a slogan: *“EVROPSKI PUT-PUT USPEHA”*.

Cilj je realno postavljen, nesumnjivo zajednički, da se na naučno-stručnoj osnovi analiziraju i prikažu sinergijski rezultati nauke i prakse, kao i mogućnosti realne podrške razvoju agrobiznisa i poljoprivrednih proizvoda, pre svega, u skladu sa pregovaračkim poglavljem 11,12 i 13 - poljoprivreda i ruralni razvoj, bezbednost hrane, veterinarska i fitosanitarna pitanja i ribarstvo, vezanih za uključ enje Republike Srbije i država u susedstvu za ulazak u EU.

Ova svojevrsna međunarodna konferencija treba da inspiriše sve nas, ali kao paradigma i ostale, da više spoznaju, vide, uče, razmenjuju mišljenja i iskustva, da sanjaju, više rade i postanu bolji i najbolji u svom okruženju.

Ako u tome uspemo, konferencija je ispunila cilj. Moramo shvatiti da naučnici ne rade samo za sebe, jer ono što uradimo za sebe, umire sa nama. Ono što uradimo za druge, ostaje iza nas, postaje besmrtno. Autori i koautori radova, uvodničari, predstavnici Organizacionog i Naučnog komiteta su potvrđeni naučnici/stručnjaci iz ove i srodnih naučnih oblasti, ljudi dobre volje, eminentne ličnosti iz privrednog života regiona, koje će nastojati da svako iz svog domena pokrije tematski deo konferencije i da da svoj doprinos privrednom i društvenm razvoju država zapadnog Balkana i šire.

Kopaonik, januar 2019

EDITOR
Milan Jovičić, dip. menadžer

CONTENTS

PLENARY SESSION (INVITATION PAPERS)

P-1.	Svetlana Stevović, Jovana Jovanović, Žarko Nestorović OPTIMIZATIONI MODELI ZA VODOPRIVREDNE I POLJOPRIVREDNE SISTEME	15
P-2.	Saša Stepanov, Jovan Marković, Đorđe Čabilovski ZNAČAJ I ULOGA MEHANIZAMA KORPORATIVNOG UPRAVLJANJA U PODIZANJU NIVOVA EFIKASNOSTI MENADŽMENTA	27
P-3.	Kosa Golić, Slavica Stamatović Vučković, Vesna Kosorić ПРИМЕНА МОДЕЛА ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ ЗА ПРОЦЕНУ ПОТЕНЦИЈАЛА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА У РУРАЛНИМ ОБЛАСТИМА	45
P-4.	Mitar Lutovac, Dragan Bulatović, Nemanja Stepanov KONTRADIKTORNOST IZMEĐU EKOLOŠKE SVIJESTI I DJELOVANJA I POTREBA SUZBIJANJA EKOLOŠKOG KRIMINALA	61
P-5.	Tufo Adisa KREATIVNO PLANIRANJE U MALIM I SREDNJIM PREDUZEĆIMA	69

SESSION A

A-1.	Slavica Stamatović Vučković, Vesna Kosorić, Kosa Golić АРХИТЕКТУРА И ДИЗАЈН У ФУНКЦИЈИ ПОДСТИЦАЈА РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ И ТУРИЗМА	81
A-2.	Ibrahim Jusufrić, Mirko Tešić, Rade Biočanin NUKLEARNI, HEMIJSKI I BIOLOŠKI TERORIZAM U USLOVIMA SAVREMENIH SUKOBA I KONFLIKATA U REGIONU	101
A-3.	Edita Dautović, Marija Janković, Marija Magdinčeva Šopova ODRŽIVI TURIZAM KAO KONCEPT RAZVOJA TURIZMA U CRNOJ GORI	123
A-4.	Todor Petković, Mirko Petković, Saša Stepanov KREIRANJE I KARAKTERISTIKE MEĐUNARODNOG ORGANIZACIONOG STRUKTURIRANJA	147

A-5. Mirza Totić KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE U DRŽAVAMA ČLANICAMA EVROPSKE UNIJE (EU)	163
A-6. Zoran Šunjka, Milorad Jeremić, Tijana Đukić PRIMENA INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA NA TURISTIČKOM TRŽIŠTU SRBIJE	175
A-7. Ljubica Šarčević – Todosijević, Vera Popović DIVERZITET REKE UKRINE S POSEBNIM OSVRTOM NA EPHEMEROPTERA	193
A-8. Vesna Kosorić, Kosa Golić, Slavica Stamatović Vučković УРБАНА ПОЉОПРИВРЕДА: КА ЗДРАВИМ И ОДРЖИВИМ ГРАДОВИМА	211
A-9. Danica Mićanović, Slavica Stevanetić, Ana Vujošević, Sandra Popović RAZVOJ POLJOPRIVREDNOG SEKTORA UNAPREDJENJEM PROIZVODNJE CVEĆA I UKRASNOG BILJA	229
A-10. Gordana Gasmi, Mitar Lutovac, Sanja Prlja EVROPSKI PUT REGIONA ZAPADNOG BALKANA	239
A-11. Vidoje Jovičić Svetlana Stevović ТЕХНИЧКИ ПАРАМЕТРИ И ГЕОТЕХНИЧКИ УСЛОВИ ИЗГРАДЊЕ БРЗЕ ПРУГЕ КРОЗ ВОЈВОДИНУ	249
A-12. Tihomir Đurić, Muhamed Sadović, Ana Prolović, Mirsada Badić SAOBRAĆAJ I ŽIVOTNA SREDINA U POSMODERNOM AMBIJENTU	259
A-13. Jasminka Asotić, Boban Kostić, Rade Biočanin, Mubina Čolaković ЕКОЛОШКИ КОМФОР I НЕУГОДНОСТИ U СТАНУ	281
A-14. Вук Вујовић, Јован Веселиновић, Наташа Милојевић МЕНАџМЕНТ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМИ ЗА УПРАВЉАЊЕ ПРОЦЕСИМА МАРКЕТИНГА	299
A-15. Mirsad Nuković, Ernes Pučić INOVACIONI NAUČNI PROJEKTI I TEHNOLOGIJE	323
A-16. Andrijana Jovanović, Ivana Jovanović MULTISEKTORSKI PRISTUP ZA UNAPREĐENJE ODRŽIVOG RAZVOJA U REPUBLICI SRBIJI	331
A-17. Tomislav M. Pavlović, Dragoljub Lj. Mirjanić, Ivana Radonjić Mitić, Anđelina Marić Stanković UTICAJ MALIH HIDROELEKTRANA NA ŽIVOTNU SREDINU	343

A-18. Jozefina Beke-Trivunac, Miljana Barjaktarović SMERNICE ZA UPRAVLJANJE I IZVEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI POSLOVANJA BANAKA	353
A-19. Vidoje Jovičić, Svetlana Stevović КОНЦЕПТ ИЗГРАДЊЕ БРЗЕ ПРУГЕ КРОЗ ВОЈВОДИНУ – УЛОГА И ЗНАЧАЈ ЗА СРБИЈУ И ЕУ	367
A-20. Hrvačić Esad, Tufo Adisa HISTORIЈAT RAZVOЈA PODUZETNIŠTVA U BIH	377
A-21. Jelena Marković, Milan Jovičić, Marija Jovičić ЕКОЛОШКИ АСПЕКТИ RAZVOЈA TURIZMA U RURALNIM PODRUČJIMA I REINDUSTRALIZACIЈA ISTIH	393
A-22. Милош Туцовић, Виолета Тошић, Јасна Симовић МЕЂУНАРОДНА ТУРИСТИЧКА КРСТАРЕЊА ПАНЕВРОПСКИМ КОРИДОРОМ 7 И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА НАУТИЧКИ ТУРИЗАМ СРБИЈЕ	399
A-23. Зоран Бајић, Ана Бајић-Предолац СОЦИОЛОШКИ И ПСИХОЛОШКИ АСПЕКТИ УСПЕХА У БИЗНИСУ КРОЗ ПРИЗМУ ФЕНОМЕНА ЛЈУБАВИ КАО ЗНАЧАЈНОГ ПОДСТИЦАЈА	417
A-24. Edita Dautović, Zoran Vuković ODRŽIVI EKONOMSKI RAZVOЈ	429
A-25. Srećko Bačevac, Dragana Pušara, Danijela Rak BROWNFIELD INVESTICIЈE U REPUBLICI SRBIЈI NA PRIMERU „ZASTAVE ELEKTRO“	439
A-26. Nemša Omerhodžić PROBLEM NEZAPOSLENOSTI I NAČIN NJIHOVOG RJEŠAVANЈA	455
A-27. Milentije Živković BEZBJEDNOST I ZDRAVLЈE NA RADU	473
A-28. Горанка Марковић, Љубица Аничић, Славица Димитријевић, Радоје Стопић АМБИЈЕНТАЛНА НАСТАВА КРОЗ НАСТАВУ У ПРИРОДИ У ФУНКЦИЈИ RAZVOЈA РУРАЛНОГ ТУРИЗМА	489
A-29. Драган Батавељић, Марко Војводић, Војислав Ал Дагистани ЗДРАВСТВЕНА БЕЗБЕДНОСТ ЖИВОТНЕ ОКОЛИНЕ И ПРИНЦИПИ ЕКОЛОШКЕ ПОЛИТИКЕ	499

A-30. Tijana Vojnović Čalić, Kosa Golić, Vesna Kosorić, Siu-Kit Lau ОДРЖИВИ РАЗВОЈ: САВРЕМЕНИ ТРЕНДОВИ УПРАВЉАЊА ОТПАДОМ	513
A-31. Mirsad Imamović, Kristina Vojvodić, Dušica Krečković, Radmila Maksimović, Rade Biočanin ЕКОЛОШКА АРХИТЕКТУРА ЕНЕРГЕТСКИХ ОБЈЕКТА У ИЗГРАДЊИ И КОРПОРАТИВНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ	527
A-32. Zoran Vuković ПОСЛОВНА ЕТИКА	549
A-33. Borislav Savković, Kovač Pavel, Nemanja Bandić, Ljubomir Šooš, Drégelyi-Kiss Ágota, Dušan Ješić ЛИНИЈЕ ЗА ПЕЛЕТИРАЊЕ СА ЦИЈЕМ ПОВЕЋАЊА ПРОИЗВОДЊЕ	569
A-34. Biljana Planić, Tamara Bujković, Marija Janošik УПРАВЉАЊЕ ИНОВАЦИЈАМА ЗА ПРЕДУЗЕТНИКЕ	581
A-35. Bojan Stoilković, Slavko Vukša, Milica Simić УЛОГА ДРЖАВЕ У МОДЕРНОЈ ЕКОНОМИЈИ	597
A-36. Стојан Србиноски ПРИДОБИВКИ НА НОВИТЕ ВИДОВИ НА МАТЕРИЈАЛИ ВО ПРОИЗВОДСТВОТО НА КАНАЛИЗАЦИОНИТЕ ЦЕВКИ	607
A-37. Vladimir Šašo, Borivoje Milošević, Srdjan Jovković НОВИ ПРИСТУПИ ЕВОЛУЦИЈИ САВРЕМЕНИХ ЛЈУДИ	617
A-38. Nebojša Pušara, Slobodn Andzić ЕКОНОМСКА ДИПЛОМАТИЈА У СЛУЖБИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА	627
A-39. Стојан Србиноски СПРАВУВАЊЕ СО РИЗИК ФАКТОРИТЕ НА РЕДОВНОТО ВОДОСНАБДУВАЊЕ ВО СИТЕМИТЕ ЗА ВОДОСНАБДУВАЊЕ	639

ODRŽIVI TURIZAM KAO KONCEPT RAZVOJA TURIZMA U CRNOJ GORI

SUSTAINABLE TOURISM AS A CONCEPT OF TOURISM DEVELOPMENT IN MONTENEGRO

Edita Dautović, mr ¹

Marija Janković, Doc. dr ²

Marija Magdinčeva Šopova, Prof. dr ³

Apstrakt: *Razvojturizma se u današnjim uslovima vezuje za model održivog razvoja. Održivi razvoj je multidisciplinarne prirode, koncept koji uključuje ekonomiju, ekologiju, etiku, sociologiju, pravo i politiku i povezuje blagostanje sadašnjih i budućih generacija sa kapacitetima i ograničenjima biosfere na način da život učini održivim. Sam pojam vodi porijeklo iz bioloških disciplina, da bi postepenopojam održivosti počeo da se prožima i koristi u drugim naukama, kao i u praksi. Osim u nauci, pojam biva prihvaćen i od strane međunarodne zajednice, to se koncept održivog razvoja usvaja kao globalni koncept razvoja na konferenciji u Rio de Žaneiru u cilju prevazilaženja problema vezanih za razvoj savremene civilizacije i iznalaženja mogućeg puta razvoja. Crna Gora treba sačuvati okolinu uz primjenu strategije razvoja turizma i ostalih privrednih aktivnosti prijateljskih okolina i usmjerenih na očuvanje i unapređenje društvenih zajednica. Istražuju se oblici turizma primjereni tim ciljevima, a posebno zaštićena područja, ekoturizam, ruralni turizam, gastronomska ponuda, podrška kulturnom, istorijskom i zdravstvenom turizmu uz orijentaciju na turiste većih platnih mogućnosti za turizam nacionalnih parkova i glampinga kao inovativne usluge na našem tržištu, oblikuje nove vrste turizma koja sve više postaju budućnost svakog oblika poslovanja. Istraživanje je potom upotpunjeno terenskim istraživanjem preferencija i stavova turista u Crnoj Gori, koje je potvrdilo stavove o održivom turizmu. Crna Gora ima očuvan odnos prirode i stanovništva, te da je za svaki pojedinačni kraj potrebno definisati koncepciju razvoja koja polazi od očuvanja izvornih oblika prirode i kulturnoga nasljeđa. Održivost hotelskih objekata jedna je od karakteristika bitnih kako za poslovanje hotelskih kompanija, tako i za smanjenje negativnog uticaja hotela na životnu sredinu. Veliki hotelski lanci posebno su posvećeni ekološkoj odgovornosti, kako zbog kreiranja imidža, pritiska javnosti, zaštite životne sredine, tako i zbog smanjenja troškova poslovanja, a samim tim i povećanja profita.*

Ključne riječi: *održivost, razvoj, ekologija, ekonomija, životna sredina, upravljanje, sistem, indikatori održivog razvoja turizma, standard, održivi turizam, marketing, menadžment, ruralni turizam, nacionalni parkovi, glamping.*

^{1.} Udruženje preduzetnica Crne Gore,

^{2.} Fakultet za ekonomiju i biznis - Univerzitet Mediteran Podgorica, Crne Gore,

^{3.} Fakultet za turizam i biznis logistika - Univerzitet Goce Delčev Štip, Makedonija.

Abstract: *The development of tourism in today's conditions is linked to the model of sustainable development. Sustainable development is a multidisciplinary nature, a concept that includes economics, ecology, ethics, sociology, law and politics, and connects the well-being of present and future generations with the capacity and constraints of the sphere to make life sustainable. The very concept is derived from biological disciplines the gradual phenomena of sustainability began to be perceived and used in other sciences as well as in practice. In addition to science, the concept is accepted by the international community, this concept of sustainable development is adopted as a global concept of development at a conference in Rio de Janeiro in order to overcome problems related to the development of contemporary civilization and to find a possible path of development. Montenegro should preserve the environment with the application of the tourism development strategy and other economic activities of the friendly environment and aimed at the preservation and improvement of social communities. Tourism forms suitable for these goals, especially protected areas, ecotourism, rural tourism, gastronomic offer, support to cultural, historical and health tourism, are oriented towards tourism, with greater orientation for tourism of national parks and glamping as innovative services in our market. Types of tourism that become the future of every form of business. The research was then completed with field research of preferences and attitudes of tourists in Montenegro, which confirmed the attitudes towards sustainable tourism. Montenegro has a preserved relationship of nature and population, and that for each individual end it is necessary to define the concept of development that starts from the preservation of the original attributes of nature and cultural heritage. The sustainability of hotel facilities is one of the characteristics of both the importance of the hotel business and the reduction of the negative impact of the hotel on the environment. Large hotel chains are especially devoted to ecological responsibility, both due to creating image, public pressure, environmental protection, as well as reducing operating costs, and thus increasing profits.*

Key words: *sustainability, development, ecology, economics, environment, governance, system, indicators of sustainable tourism development, standard, sustainable tourism, marketing, management, rural tourism, national parks, glamping.*

1. UVOD

U radu se razmatraju uloga i značaj održivog razvoja u oblasti turizma. Imajući u vidu ekspanziju uticaja medijskih komunikacija koje su znatno uticale na primjenu marketinga, dolazi do potrebe za razvojem novih sistema upravljanja. Kako su nacionalni parkovi i glamping, posebna vrsta destinacija kojima se mora prilagođavati tržište, a ne obratno, zahtjeva posebne vidove menadžmenta i marketinga koji su ovom radu predstavljeni. U radu su prikazana zaštićena područja u Crnoj Gori, nacionalni parkovi kao specifične turističke destinacije, ekološka održivost hotela u Crnoj Gori glampinga kao inovativne usluge na našem tržištu, oblikuje nove vrste turizma koja sve više postaju budućnost svakog oblika poslovanja. Održivi razvoj kao neodvojivi pojam od nacionalnih parkova i glampinga. Suština ovog rada objedinjuje ovakvu vrstu upravljanja sa turizmom i pokušava predstaviti balans između zaštite životne sredine i profitabilnosti sa ekonomskog stanovišta. Pitanja savremenog turizma u novom milenijumu svode se na dva – rast i održivost. Ova dva pitanja predstavljaju suštinu budućih predviđanja za turizam unutar ekonomske, socijalne, kulturne i ekološke strukture zajednica, država, regiona, svijeta. Savremena kretanja u turizmu pokazuju sve veću ulogu koju održivost ima na ovu privrednu granu. Sve zastupljenija održivost utiče na stvaranje i na jačanje održivosti u turizmu odnosno na stvaranje održivih turističkih

koje su se i opredijelili za ovaj vid odmora. Sve veću popularnost glamping poprima i u Holandiji, a polako ali sigurno širi se i ka ostalim zemljama Evrope. Kako bi uživali u ovom jedinstvenom iskustvu, trebali bi da izdvojite kako smo već napomenuli oko 100 evra za jednu noć. Što se hrane tiče, istu možete da pripremate u sopstvenoj režiji, jer vam je na raspolaganju savremeno opremljena kuhinja sa svim pratećim elementima, mada se gosti najčešće opredjeljuju za domaće specijalitete koje prave vlasnici imanja. Sve u svemu, iskustvo koje ćete zaista dugo pamtiti, a koje ćete sigurno hteti da podelite sa vama dragim osobama. Ukoliko su vam dosadili luksuzni hoteli i želite da osetite kako je spavati u šatoru, bez razbacanih konzervi unaokolo i svakako bez vreće za spavanje, glamping je pravi izbor za vas.

ZAKLJUČAK

Turizam nastavlja svoj rast. U okviru tog rasta, kao i svaki proizvod u svom životnom ciklusu, turizam doživljava različite promjene. Tu su promjena u profilu turističke tražnje i promjena u vidu neophodnosti održivog razvoja svih grana privrede, uključujući i turizam.

U slučaju nacionalnih parkova, više nego u svim drugim tipovima destinacija, moraju se zadovoljiti slijedeća dva parametra - konkurentnost i održivost. Održivost predstavlja sposobnost destinacije da održi kvalitet da bi bila konkurentna. Održivi razvoj turizma primjenjuje strategije menadžmenta i planiranja da bi ublažio ili otklonio negativne posledice turizma i podstakao pozitivne uticaje, kao i doprinio unapređenju života svih aktera. Sve veći je broj potrošača u turizmu koji postaju ekološki svjesni i obaviješteni i žele da se u turističke tokove uključe na taj način, odnosno da na taj način diktiraju turističke trendove. Jedan od tih trendova predstavlja ekoturizam, koji se zasniva na principima održivosti.

U okviru ekoturizma, javlja se određeni broj potrošača koji svoje želje i potrebe zadovoljavaju posjetama nacionalnim parkovima. Održivi razvoj unutar nacionalnih parkova ne predstavlja samo osnovu za upravljanje njima, već predstavlja i pretpostavku njihovog formiranja. To je iz razloga što nacionalni parkovi služe prvenstveno zaštitu i očuvanju životne sredine, biljnog i životinjskog svijeta i njihovih ekosistema koji su, u idealnim uslovima, u netaknutom stanju. Onda, sistem menadžmenta mora da kroz lepezu ponuđenih postojećih praksi ili drugih novih metoda upravljanja uklopi turizam i životnu sredinu u nacionalnim parkovima tako da one postoje u simbiozi. Aktivnosti turista ne samo da ne treba da škodi životnoj sredini ako se njome upravlja na odgovarajući način, već treba da služe unapređenju očuvanja i zaštite.

Iz svega navedenog dolazimo do zaključka da sve marketinške i promocijske komponente nacionalnih parkova kao turističkog proizvoda (treba da) funkcionišu na principima održivog razvoja. To ih čini specifičnim u poređenju sa opštim karakteristikama masovnog komercijalnog turizma koji je pokazao vrlo malu, najčešće nedovoljnu brigu prema životnoj sredini. Kako nacionalni parkovi zasnivaju svoju menadžment strategiju na održivosti, tako istovremeno doprinose samom održivom razvoju kroz očuvanje životne sredine i biodiverziteta ekološki osetljivih lokacija. Još jedno sredstvo kojim nacionalni parkovi mogu da budu u službi održivosti jeste edukacija i interpretacija, koje šire po svetu seme brige za životnu sredinu i planetu uopšte.

U cilju što boljeg funkcionisanja nacionalnih parkova, u budućnosti bi u centar pažnje trebalo staviti razvoj menadžmenta nacionalnog parka kao destinacije sa fokusom na menadžment posetilaca. Zatim bi se trebalo fokusirati na bolju promociju, informisanost i edukaciju svih aktera uključenih u nacionalni park. Konačno, treba iznaći pravi način da se izabere model na određenoj lokaciji što bolje primjenjuje. To zahtijeva širi opseg aktivnosti iz menadžmenta

turističkom destinacijom, kao i dobru marketing koncepciju. Oni koji se bave marketingom nacionalnih parkova bi trebalo da dobro shvate ideju marketing miksa nacionalnih parkova kao destinacije koji obuhvata pogodnosti (smještaj, prostor za zabavu, otvoreni uređeni prostori, parkinzi, prodavnice, restorani itd), atrakcije, infrastrukturu, transport, gostoprimstvo. Iako svaki od navedenih elemenata ima svoje strateške planove, svaki od njih više ili manje direktno doprinosi turističkim proizvodima i uslugama koje nacionalni parkovi kao destinacija mogu da pruže.

Buduće aktivnosti državnih organa i globalnih organizacija koje se bave održivošću bi trebalo da podrazumijevaju usvajanje regulativa, postavljanje standarda, kreiranje master i akcionih planova, i uz njihovu primjenu u radu na akreditaciji u ekoturizmu i turizmu uopšte, iznalaženje načina da se profit i multiplikativne koristi od turizma pravilno rasporede na mikronivou u cilju održivog razvoja. Menadžer nacionalnog parka mora stalno biti upućen na dešavanja na lokalnom i globalnom tržištu, kao i u dešavanja unutar nacionalnog parka kako bi na vrijeme mogao da reaguje, tj. prepozna i iskoristi nove šanse na tržištu ili efikasno riješi novonastali problem, ili ga predvidi i izvrši preventivne aktivnosti.

LITERATURA

- [1]. Prema podacima UNWTO World tourism barometer, WTO 2009
- [2]. UNWTO News, izdanje 1, 2009
- [3]. The Global Code of Ethics for Tourism (GCET) predstavlja sveobuhvatni set principa čija je svrha da bude vodič akterima uključenim u razvoj turizma kao što su: državne i lokalne uprave, lokalne zajednice, turistička privreda, domaći i inostrani posjetioči.
- [4]. Videti sajt UNWTO www.world-tourism.org
- [5]. Collins Concise Dictionary, fifth edition, Harper Collins Publishers, Great Britain, 2001
- [6]. Popesku J., Redaktor, Menadžment turističke destinacije, Univerzitet Singidunum, FTHM, Beograd, 2008, str.76
- [7]. Bakić O., Marketing menadžment turističke destinacije, treće dopunjeno izdanje, Čigoja štampa, Beograd, 2005, str.16
- [8]. Murphy P.E., Tourism: A Community Approach, Routledge, 1985, str.1
- [9]. Vidite link: UNDP-a <http://pard-rp.blogspot.com/p/regionalni-parkovi.html>
- [10]. Zakon o morsko dobru Crne Gore, član 2
- [11]. Prostorni plan Republike Crne Gore do 2020. godine, str.321
- [12]. "Održivi turizam u Crnoj Gori", M. Pasinovic str. 17
- [13]. "Održivi turizam u Crnoj Gori", M. Pasinovic, str. 51
- [14]. Strategije turizma Crne Gore do 2020. godine, str. 12
- [15]. Weaver D., Ecotourism, Wiley Australia Tourism Series, 2nd edition, John Wiley & Sons, Australia Ltd, 2008, str.293
- [16]. Wearing S., University of Technology, Sidney and Heather Nelson, Australia and sustainable tourism, 2004

Internet:

www.eu-ecolabel.me
www.economy.rs
www.lowcarbonmne.me
www.recikliraj.net
www.m.cdm.me
www.olympic.rs